

ӘОЖ 336.77:658.1: 005.585

FTAMP 06.73.55

НЕСИЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН КЕШЕНДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ

Н.Б. Абдрахманова¹

¹*М. Қозыбаев атындағы СҚМУ, Петропавл, Қазақстан*

Б.С. Қорабаев², Ә. Өтеулі², А. Аятова²

²*Қаржы Академиясы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

Андатпа

Кредиттік ұйымдар мен олардың қарыз алушылары арасындағы қарым-қатынастардың негізгі мәні қарыз алушының несиелік қабілеттілігіне тікелей қатысы бар өзара тиімді әріптестік болып табылады. Төлем қабілетсіз және төлем қабілетсіз компания тек банк үшін ғана емес, жеткізушілер мен инвесторлар үшін де серіктес ретінде тартымды болмайды. Заемшылардың несиелік қабілеттілігін бағалау процесінде сапа көрсеткіштеріне ерекше назар аудару керек. Олардың бірі - компанияның тиесілі саласы. Өнеркәсіптің даму бағытын талдау кәсіпорынның кірістілігін немесе кірістілігін, оның активтерінің сапасын және, ең бастысы, оның борыштық міндеттемелерін қанағаттандыру қабілетін айтарлықтай әсер ететін сыртқы факторлардың өзгеру тәуекелін болжауға мүмкіндік береді. Бұл тәуекелдер экономиканың барлық салаларында бар және ешбір компания оларды болдырмайды. Кәсіпорындардың кредиттік қабілеттілігін талдай отырып, саланы талдау үлкен рөл атқарады. Кредиттік қабілеттілікті тиімді бағалау үшін кәсіпорынның ішкі есептілігін ғана емес, кәсіпорынның басқару сапасын да ескеретін кешенді әдісті, сондай-ақ кәсіпорында тиесілі саланың ерекшеліктерін ескеру керек.

Түйінді сөздер: несиелік қабілеттілігі, сала, қаржылық көрсеткіштер, кәсіпорындарды бағалау, бағалау әдістері, кешенді талдау.

КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ И МЕТОДИКА ОЦЕНКИ КРЕДИТОСПОСОБНОСТИ

Абдрахманова Н.Б.¹

¹*СКГУ им. М. Козыбаева, Петропавловск, Казахстан*

Корабаев Б.С.², Өтеулі Ә.², Аятова А.²

²*Финансовая Академия, Нур-Султан, Казахстан*

Аннотация

Главной ценностью взаимоотношений между кредитными учреждениями и их заемщиками является взаимовыгодное партнерство, что непосредственно связано с кредитоспособностью заемщика. Неплатежеспособная и некредитоспособная компания не будет привлекательна как партнер не только для банка, но и для поставщиков и инвесторов. В процессе оценки кредитоспособности предприятий-заемщиков необходимо уделять особое внимание качественным параметрам. Одним из них является отрасль, к которой принадлежит компания. Анализ направления развития отрасли позволяет предсказать риски изменения внешних факторов, которые могут существенным образом повлиять на доходность или прибыльность предприятия, на качество его активов и, что немаловажно, на способность выполнить долговые обязательства. Данные риски существуют во всех отраслях экономики, и ни одна компания не в силах их избежать. Очевидно, что при анализе кредитоспособности предприятий огромную роль играет анализ отрасли. Для эффективной оценки кредитоспособности необходимо использовать комплексный метод, который учитывает не только внутреннюю отчетность и качество управления предприятием, но и специфику отрасли, к которой относится данное предприятие.

Ключевые слова: кредитоспособность, отрасль, финансовый коэффициенты, оценка предприятий, методы оценки, комплексный анализ.

COMPREHENSIVE ANALYSIS AND METHOD OF EVALUATION OF CREDIT ABILITY

Abdrakhmanova N.B.¹

¹NKZU named after M. Kozybayev, Petropavlovsk, Kazakhstan

Korabayev B.S.², Oteuly A.², Ayatova A.²

²Financial Academy, Nur-Sultan, Kazakhstan

Abstract

The main value of the relationship between credit institutions and their borrowers is a mutually beneficial partnership, which is directly related to the creditworthiness of the borrower. An insolvent and insolvent company will not be attractive as a partner not only for the bank, but also for suppliers and investors. In the process of assessing the creditworthiness of enterprises-borrowers, it is necessary to pay special attention to quality parameters. One of them is the industry to which the company belongs. Analysis of the direction of development of the industry allows us to predict the risks of changes in external factors that may significantly affect the profitability or profitability of an enterprise, the quality of its assets and, importantly, its ability to meet its debt obligations. These risks exist in all sectors of the economy, and no company is able to avoid them. Obviously, when analyzing the creditworthiness of enterprises, the analysis of the industry plays a huge role. To effectively assess creditworthiness, it is necessary to use a comprehensive method that takes into account not only the internal reporting and the quality of enterprise management, but also the specifics of the industry to which the enterprise belongs.

Key words: creditworthiness, industry, financial ratios, enterprise valuation, valuation methods, comprehensive analysis.

Kіріспе

Кәсіпорынның қызметіне және қаржылық жағдайына жан-жақты талдау жасау үшін, оның саласын зерделеу қажет, себебі кәсіпорынның қазіргі жағдайы ғана емес, сондай-ақ болашақ кәсіпорын саланың ерекшелігіне байланысты. Кредиттік тәуекелді ең дұрыс бағалау, егер банк қарыз алушы кәсіпорындардың кредиттік қабілеттілігін бағалау әдістемесін әзірлесе, олардың жеке сипаттамаларын ескере отырып, жеке кәсіпорындардың қызметін және жағдайын жан-жақты зерделеуге мүмкіндік береді. Коммерциялық банктер мен олардың қарыз алушылары арасындағы қарым-қатынастардың негізгі мәні қарыз алушының несиелік қабілеттілігіне тікелей қатысы бар өзара тиімді әріптестік болып табылады. Төлем қабілетсіз және төлем қабілетсіз ұйым тек банк үшін ғана емес, жеткізушілер мен инвесторлар үшін де серіктес ретінде тартымды болмайды. Банктің несиелік қабілеттілігін бағалаудағы басты мақсаты - несиелік қайтарылмауына әкеліп соқтыратын, оның қызметіндегі ақаулардың пайда болуын көрсете алатын қарыз алушының осындай қасиеттерін табу. Осындай «сенімділік тексерісін» өткізгеннен кейін ғана қарыз алушы қарызға сұранысына оң жауап алады.

Талдау әдістері

Кредиттік қабілеттілікті бағалауға арналған әдістемелік тәсіл Қарыз алушының несиелік қабілеттілігін бағалау оңай емес. Бұл тәжірибені білікті мамандардан, сондай-ақ жақсы техникалық дайындықтан талап етеді. Заемшының кредиттік қабілеттілігін анықтаудың қиындықтары коммерциялық банктерге әртүрлі бағалау әдістерін қолдануға мәжбүр етеді [1]. Заемшылардың несиелік қабілеттілігін бағалау әдісі ретінде:

- қаржылық көрсеткіштер жүйесін талдау;
- ақша ағынын талдау;
- бизнес-тәуекелдерді талдау.

Қаржылық қатынастар жүйесін талдау қарыз алушының қаржылық тұрақтылығын сипаттау үшін қандай да бір тәсілмен көмектеседі.

Банк тәжірибесінде қарыз алушының несие қабілеттілігін бағалау кезінде әр түрлі қаржы коэффициенттері пайдаланылады, әр банк өзінің меншікті жиынтығын қалыптастырады [2]. Индикаторларды таңдағанда клиенттің ерекшеліктері мен банктің несиелік саясаты ескеріледі. Коэффициенттер жиынтығы бір жылға немесе бірнеше жылға деректерді қамтуы мүмкін. Барлық коэффициенттерді бес топқа бөлуге болады (1-Кесте).

Кесте 1 Негізгі қаржылық көрсеткіштер

Топ	Коэффициенттер	Сипаттама
I	Қаржылық левередж коэффициенттері	Қарыздар қаражатын пайдалануды сипаттайды, бұл капиталдың кірістілігіне әсер етеді
II	Айналымдылық коэффициенттері	Активтерді немесе міндеттемелерді пайдаланудың қарқындылығын (айналым мөлшерлемесін) анықтаңыз. Кәсіпорынның кәсіпкерлік қызмет көрсеткіштерін орындау.
III	Табыстылық коэффициенттері	Кәсіпорынның кірістілігін көрсету
IV	Өтімділік коэффициенттері	Кәсіпорынның қысқа мерзімді міндеттемелерін мерзімінде орындауға қабілеттілігін анықтау.
V	Борышқа қызмет көрсету коэффициенті	Ол кәсіпорынның өз борыштық міндеттемелерін орындауға қабілеттілігін сипаттайды.

Неліктен банктер ақша ағынын талдау жүргізуі керек? Жауап өте қарапайым: несие берешегін өтеу қолма-қол қаражат есебінен жүзеге асырылғандықтан, несие қабілеттілігін бағалау кезінде шоттарда және қолма-қол ақшаларда жинақталған ақшалай қаражаттың, сондай-ақ басқа қысқа мерзімді өтімді активтердің маңызы зор. Ақшалай қаражаттардың қозғалысын талдау компаниядан қолма-қол ақшаның барабарлығын анықтауға мүмкіндік береді [3].

Зерттеу нәтижелері

Ақшалай қаражаттардың қозғалысын талдау мақсаты қарыз алудың нақты қажеттілігін анықтау, берешекті өтеудің бастапқы және қайталама көздерін анықтау және несиені тиісті түрде қалыптастыру болып табылады.

Заемшының кредит қабілеттілігін бағалаудың осы әдістерінің тиімділігіне қарамастан, бизнестің тәуекелін талдау туралы ұмытуға болмайды. Бизнестің тәуекелдігі - болашақ кірістер мен кәсіпорынның қаражатын уақытында және күтілетін нәтиже бойынша аяқталмауы мүмкін тауар айналымы туралы белгісіздік тәуекелі, бұл өз кезегінде жеке кәсіпорынның жұмысына және нақты саланың сипаттамаларына байланысты болуы мүмкін. . Іскерлік тәуекелді бағалау несиені өтеуге қаражаттың барабарлығын болжауға мүмкіндік береді, осылайша банктің қарыз алушыларының кредиттік қабілеттілігін бағалаудың жоғарыда аталған әдістерін толықтырады.

Қарыз алушылардың несие қабілеттілігін бағалаудың бірнеше әдісі қазіргі кезде бірнеше себептерге байланысты:

– несие қабілеттілігін бағалау үшін сандық және сапалық параметрлерге деген сенімділік дәрежесі;

– Төлем қабілеттілігінің деңгейіне әсер ететін факторлар;

– Нәтижесінде, банктер несие рейтингін берген кезде оларға әр түрлі көңіл бөледі;

– қарыз алушының несие рейтингісінің нәтижесі әртүрлі нысандарға ие болу фактісі: кейбір банктер қаржы көрсеткіштерін қарапайым есептеу кезінде тоқтайды, басқалары несие рейтингін береді және кредиттік тәуекел деңгейін есептейді. Мұның бәрі заемшылардың кредиттік қабілеттілігін бағалау әдістерін дамытуға кедергі келтіретін факторлардың бар екендігін көрсетеді.

Заемшылардың несие қабілеттілігін бағалау процесінде сапа көрсеткіштеріне ерекше назар аудару керек. Олардың бірі - компанияның тиесілі саласы. Өнеркәсіптің даму бағытын талдау кәсіпорынның кірістілігін немесе кірістілігін, оның активтерінің сапасын және, ең бастысы, оның борыштық міндеттемелерін қанағаттандыру қабілетін айтарлықтай әсер ететін сыртқы факторлардың өзгеру тәуекелін болжауға мүмкіндік береді. Бұл тәуекелдер экономиканың барлық салаларында бар және ешбір компания оларды болдырмайды.

Кәсіпорынның несие қабілеттілігін талдау бойынша ұсынымдарға сәйкес, қарыз алушы оның қызметі туралы, соның ішінде салалық сипаттамалары туралы барлық қажетті ақпаратты ескеруі керек. Кәсіпорынның банкроттық ықтималдығы да өнеркәсіпке байланысты. Мысалы, өнеркәсіптік кәсіпорындар үшін коммерциялық кәсіпорындарға қарағанда кредиттік тәуекел аз. Өнеркәсіптік кәсіпорындардың көбінесе дефолт ықтималдығы жоғары коммерциялық кәсіпорындармен салыстырғанда көбінесе ірі және көп капиталға ие болуына байланысты [4].

Салалық ерекшеліктерге байланысты тәуекелдер мыналарды қамтиды:

– тауарлар мен қызметтер нарығындағы тәуекелдер: баға белгілеу ерекшеліктеріне, нарықтағы бәсекелестіктің сипатына және т.б. сұранысқа байланысты тәуекелдер (оның динамикасы және циклдық сипаты бар) бойынша тәуекелдер;

– өндірістегі тәуекелдер: өндіріс циклінің ұзақтығы, инновациялық технологияларды енгізу, жоғары білікті кадрлардың айналымы, капиталдың қарқындылығы және т.б.

Салалық ерекшеліктердің көрсеткіштері сандық және сапалық болып бөлінеді. Мысалы, сандық көрсеткіштер қаржы коэффициенттерін қамтиды: ағымдағы өтімділік, кірістілік, айналым және т.б. (1-Кестені қараңыз), ал сапа индикаторлары саладағы кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігінің деңгейін және саланы дамыту бағытын қамтиды.

Заемшының кредит қабілеттілігін бағалау үшін нақты саланың ерекшеліктерінің сапалық көрсеткіштері 2 Кестеде келтірілген.

Кесте 2 Басқарушылық шешім қабылдауда - несие қабілеттілігін бағалау үшін салаға тән сапалық көрсеткіштер

Көрсеткіштер	Бағалау критерийлері (мөлшерлі тізім)	Коммерциялық банктің кредиттік қабілеттілігін бағалау көрсеткіштерінің мазмұны
Өнеркәсіптің даму динамикасы	Өнеркәсіп статистикасы мен аймақтық бөлімшелердің деректері	Белгілі бір кезең ішінде саланы дамытуды сипаттайтын бірқатар

	негізінде саланың дамуын талдайды	статистикалық көрсеткіштерді салыстыру және талдау арқылы анықталады.
Өнеркәсіптің даму келешегі	Өнеркәсіптік сценарийлер (пессимистік және оптимистік)	Даму динамикасын талдау негізінде саланы дамыту болжамы
Өнімнің (жұмыстардың, қызметтердің) осы түріндегі өнеркәсіптің нарықтық сұранысы,	1. Өнімнің ассортименті, сұраныстары мен ұсыныстары: а) ауқымға арналған жоспардың орындалуын бағалау; б) салада бағалардың деңгейін бағалау; в) өнім сапасының орташа көрсеткіштерге әсер ету көрсеткіштерін бағалау, мысалы: - шығарылатын өнімнің жалпы көлеміндегі жаңа өнімдердің үлесі; - жалпы шығарылатын өнімнің сертификатталған өнімінің үлесі; - өнімнің жалпы көлеміндегі халықаралық стандарттарға сәйкес келетін өнім үлесі. 2. Бәсекеге қабілеттілікті талдау салмақтың негізінде интегралды индикаторды қолдана отырып жүргізіледі.	Қарыз алушы ұсынған кәсіпорын деректеріне негізделген өнім ауқымын және оған сұранысты анықтау арқылы: а) ауқымды жоспарды іске асыруға есептелген дайын өнімнің жалпы жоспарланған дайын өнімге қатынасы ретінде есептеледі: - саланың орташа сату бағасын көрсетеді; - өнім сапасын бағалауға мүмкіндік береді б) топтық көрсеткіштің техникалық параметрлері бойынша топтық көрсеткішке экономикалық параметрлер бойынша қатынасы ретінде есептеледі: өнімнің бәсекеге қабілеттілігі талданады, «тірі қалу» және тауарларды сатуға қабілеттілігі, сондай-ақ кәсіпорынның өніміне сұраныс

2-Кестеде ұсынылған көрсеткіштер шағын бизнес субъектілерінің кредиттік қабілеттілігін бағалауға ұсынылды, бірақ олар ірі кәсіпорындардың қаржылық жағдайын талдау үшін пайдаланылуы мүмкін.

Кәсіпорынның саладағы жағдайын талдау нарықтың және бәсекелестіктің ерекшеліктерін бағалаудан басталуы керек. Жергілікті, аймақтық, ұлттық, халықаралық, жаһандық нарықтың географиялық шекараларын анықтау маңызды. Нарық ауқымынан тұтынушылардың әртараптандыруына байланысты, ал одан өз кезегінде компания табысының тұрақтылығына байланысты. Неғұрлым әртараптандырылған тұтынушылар - кірістердің неғұрлым тұрақты және тұрақты болуы, кәсіпорынның тұрақтылығы неғұрлым тұрақты. Әр салада қаржы ағындарының қозғалысы әртүрлі бағаланады. Кәсіпорын-қарыз алушының қаржылық ағындарының тұрақтылығын анықтау кезінде сұраныстың сипатын бағалау ұсынылады: ол маусымдық және циклдық ауытқуларға байланысты. Сұраныстың ауытқуларының амплитудасы неғұрлым кең болса, онда тәуекел жоғары. Егер компания сұраныстың күшті ауытқуларымен ерекшеленетін салаларға жататын болса, сіз компанияның осы ауытқулардың алдын алу жолын анықтауыңыз керек. Тұрақты сұраныс динамикасы әдетте өнімнің өмірлік циклі сатысында және өндіріс технологиясымен анықталады. Сұраныстың динамикасын анықтау қажеттілігі кәсіпорынның пайда мен ақша ағынын генерациялау мүмкіндігін айқындайды, ол қаржы міндеттемелерін уақтылы орындау үшін жеткілікті деңгейде болады.

Сандық параметрлерді талдау процесінде алынған қаржы көрсеткіштерінің белгілі бір стандартты мәндермен алынған нақты көрсеткіштерін салыстыруға болады. Өз кезегінде стандартты мәндер өзгеруі мүмкін, бұл банктердің қарыз алушыларды

бағалаудағы қиындықтарына алып келеді. Коэффициенттердің ауытқуы көптеген факторлармен байланысты: ішкі өндіріспен, мысалы, жаңа өндіріс технологияларын енгізумен, сондай-ақ экономиканың ағымдағы жағдайы сияқты сыртқы жағынан аяқталады. Шет елдерде экономистер қаржы көрсеткіштерінің нормативтік мәндерін есептеудің түрлі тәсілдерін әзірлейді [5]. Біздің елімізде осындай зерттеулердің болмауына байланысты банктер өздері әзірлеген стандарттарды қолданады. Мысалы, қаржылық көрсеткіштерді есептеу кезінде 3 Кестеде берілген стандарттарды пайдаланады.

Кесте 3 Нұрбанк әдістемесіне сәйкес қарыз алушылардың түрлері бойынша бөлінетін коэффициенттердің оңтайлы мәндері

Коэффициенттер	Ауыл шаруашылық өндірушілері	Тамақ және өңдеу өнеркәсібі кәсіпорындары	Делдалдық кәсіпорындар, көтерме және бөлшек кәсіпорындар	Басқа кәсіпорындар
1	2	3	4	5
Қаржылық тәуелсіздік қатынасы коэффициенті (K1)	$\geq 0,5$	$\geq 0,5$	$\geq 0,3$	$\geq 0,5$
Өз айналым капиталының қатынасы коэффициенті (K2)	$\geq 0,2$	$\geq 0,3$	$\geq 0,2$	$\geq 0,3$
Ағымдағы өтімділік коэффициенті (K3)	$\geq 1,6$	$\geq 1,8$	$\geq 1,3$	$\geq 1,8$
Абсолютті өтімділік коэффициенті (K4)	$\geq 0,05$	$\geq 0,05$	$\geq 0,05$	$\geq 0,05$
Жылдам қатынасы коэффициенті (K5)	$\geq 0,5$	$\geq 0,5$	$\geq 0,5$	$\geq 0,5$
Тауарлы-материалдық қорлардың айналымдылығы (күндер) (K6)	Бастап 60 Дейін 120	Бастап 45 Дейін 80	Бастап 20 Дейін 45	Бастап 20 Дейін 45
Дебиторлық берешектің айналымы (күндер) (K7)	Дейін 75	Дейін 45	Дейін 30	Дейін 30
Берешек қарыздар айналымы (күндер) (K8)	Дейін 75	Дейін 45	Дейін 30	Дейін 30
Ағымдағы активтер айналымы (K9)	Астам 3	Астам 3	Астам 3	Астам 3
Өнімділік рентабельділігі (сату) (K10)	Астам 0,05	Астам 0,05	Астам 0,05	Астам 0,05
Өнімді сатудан немесе таза пайданың нормасының рентабельділігі (K11)	Астам 0,01	Астам 0,01	Астам 0,01	Астам 0,01

Екінші деңгейдегі банктің әдісінің артықшылығы - стандартты құндылықтар көптеген көрсеткіштер бойынша есептеледі, бұл ұйымның қызметін тереңдетуге мүмкіндік береді. Бұл, әрине, қарапайым міндет емес, өйткені өнімдердің ассортименті мен көлемі, ұйымның мөлшері және оның филиалдарының саны, статистикалық деректердің дұрыс еместігі және т.б. есептеулердің нәтижелеріне әсер етуі мүмкін.

Қол жетімді нормативтік мәндердің кең ауқымына байланысты, банктер көбінесе алдыңғы жылдардағы қаржы көрсеткіштерін есептеп шығып, олар бойынша қарыз алушының ағымдағы жағдайын бағалайды. Әдетте, бұл - еңбекті талап ету. Өткен жылдардағы сала бойынша қаржы көрсеткіштерінің кем дегенде нормативтік көрсеткіштері есептелсе, несиелік қабілеттілікті бағалау үдерісі жедел болады. Мысалы, ақпараттық агенттік жыл сайын өнеркәсіп секторындағы компаниялардың негізгі қаржылық көрсеткіштерінің мәндерін есептейді (4-Кесте). Экономиканың барлық секторлары бойынша қаржылық көрсеткіштерді есептеу мұндай қарыз алушы кәсіпорындарының кредиттік қабілеттілігін бағалаудың тиімділігін арттыруға және

қарыз алушымен дефолт тәуекелін азайтуға мүмкіндік беретін ұйымның төлем қабілеттілігін дәл қазіргі уақытта ғана емес, болашақта да анықтауға мүмкіндік береді.

Кесте 4 Өнеркәсіп салалары бойынша қаржы коэффициенттерінің көрсеткіштерін бақылау

Сала	Сату рентабельділігі, %			Активтер рентабельділігі, %			Автономиялық коэффициент, %			Ағымдағы өтімділік коэффициенті, %			Қарыз қаражатындағы мерзімі өткен берешек үлесі, %			Айналымға қатысты қарыз қаражаттары, %		
	2016 ж.	2017 ж.	I пол. 2018 ж.	2016 ж.	2017 ж.	I пол. 2018 ж.	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж. I жартыж.	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж. I жартыж.	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж. I жартыж.	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж. I жартыж.
1 Кокс және мұнай өнімдерін өндіру	19,3	11,3	9,8	13,4	12,9	2,7	48,7	47,8	37,2	206,8	196,4	144,2	1,5	1,3	1,3	50,03	49,7	73,7
2 Кен өндіру	64,5	48,2	35,7	20,7	16,0	5,6	55,7	56,1	51,3	236,7	237,9	218,6	1,8	1,5	1,5	72,92	76,4	91,7
3 Отын-энергетикалық минералдарды өндіру	32,1	28,8	25,7	17,9	15,2	6,3	56,9	55,8	54,1	173,2	176,6	164,3	3,8	2,7	3,4	53,90	56,7	65,6
4 Химиялық өндіріс	24,9	22,9	19,1	17,1	15,8	5,8	44	44,2	42,9	190,0	191,3	174,2	3,9	3,6	3,5	50,50	54,5	57,5
5 Электрлік, электрондық және оптикалық жабдықтарды өндіру	10,0	8,1	6,7	6,8	6,0	1,6	34	34,3	33,8	165,0	165,0	156,1	3,5	3,5	3,7	52,56	55,4	63,0
6 Тамақ өнімдері, соның ішінде сусындар мен темекі өнімдері	8,1	11,1	6,9	5,3	6,7	3,5	26,4	27,8	29,7	148,6	147,3	148,0	1,7	1,9	1,3	56,61	55,3	53,0
7 Машиналар мен жабдықтарды өндіру	7,0	7,7	6,3	3,8	4,5	1,3	27,4	28,9	28,8	139,9	138,8	135,6	3,5	3,0	3,2	68,26	66,1	72,3

Кәсіпорындардың салалық ерекшеліктеріне қатысты несие қабілеттілігін бағалау параметрлерін қалай жақсарту керек? Біздің елде жоғарыда айтылғандай, банктер өздері әзірлеген стандарттарды пайдаланады немесе олардың қызмет бағытына қарамастан кәсіпорындардың кең ауқымы үшін белгілейді, сондықтан индикаторларды салыстыру дұрыс емес, мысалы, машина жасау кәсіпорны және сауда саласында жұмыс

істейтін кәсіпорын. Әрбір саланың капиталды айналымы, ақша ағымы, активтердің құрамы және кәсіпорынның шығындары бойынша өз ерекшеліктері бар.

Өнеркәсіп ерекшелігін ескере отырып есептелген нормативтердің нақты шекараларының жоқтығына байланысты, қарыз алушының несиелік қабілеттілігін бағалау кезінде банктер индустриялық ерекшеліктерді ескермейді. Бұл жағдайда қарыз алушының несиелік қабілеттілігін дұрыс бағалау тәуекелдігі анық, бұл, өз кезегінде, кредиттік міндеттемелерді төлемеу тәуекеліне әкелуі мүмкін. Біздің ел ауқымына және үнемі өзгеріп отырған экономикалық жағдайға байланысты, қарыз алушы кәсіпорындардың несиелік қабілеттілігін бағалау кезінде олардың аймақтық сипаттамаларын ескеру қажет. Қаржылық көрсеткіштер аймаққа байланысты өзгереді. Қазақстан - үлкен мемлекет және әр аймақтың өзіндік ерекшеліктері бар, сондықтан Ресейдің орталық бөлігінде жұмыс істейтін кәсіпорынның өнімділігі алыстаған аймақтағы кәсіпорынмен салыстыруға болмайды. Бұл, өзінің несиелік қабілеттілігін бағалау кезінде, салаға қатысты емес, сондай-ақ кәсіпорынның аймақтық ерекшеліктерін ескеру қажеттілігін тағы да дәлелдейді.

Қолданыстағы әдістерде, біріншіден, қаржы көрсеткіштерін есептеу әдісінде, ал екіншіден, несиелік қабілеттілігінің сапалы көрсеткіштерін таңдау кезінде айырмашылықтар бар екенін атап өтуге болады. Қарыз алушы кәсіпорындардың несиелік қабілеттілігін бағалау үшін барлық банктер үшін бірыңғай кешенді әдісті қалыптастыру қажеттілігі туындайды, ол бірқатар облыстарды ескере отырып, сандық және сапалық компоненттерді ескереді.

Кәсіпорындардың несиелік қабілеттілігінің параметрлерін жақсарту						
Несиелік қабілеттіліктің сандық көрсеткіштерін жақсарту			Несиелік қабілеттілік параметрлерінің сапасын жақсарту			
Қажетті коэффициенттердің жиынтығы (саны): міндетті және қосымша	Аймақтық үлесті ескере отырып, қаржылық көрсеткіштердің нормативтік мәндерін есептеу	Салалық ерекшелігін ескере отырып, қаржылық көрсеткіштердің нормативтік мәндерін есептеу	Кәсіпорындардың қаржылық жағдайын бағалау үшін сала бойынша бірыңғай нормативтік базаны құру	Компанияға тиесілі саланы және компания шығаратын өнім нарығын талдау	Компанияның жақын болашақта ақша ағынын талдау	Кәсіпорынның бизнес тәуекелін талдау (кредиттік тарих, кредиттік қауіпсіздік, басқару сапасы, өндірістік қуаттылық жағдайы және т.б.)

Сурет 1 Басқарушылық бақылаудағы кәсіпорындардың несиелік қабілеттілігін бағалау параметрлерін жақсарту бағыттары

Қаржылық көрсеткіштерді таңдау келесі критерийлерге негізделуі керек:

- коэффициенттердің саны тым үлкен болмауы керек;
- коэффициенттер бір-бірін «көшіруге» болмайды;
- коэффициенттер қарыз алушының қаржылық жағдайын мүмкіндігінше көрсетуі тиіс;

– коэффициенттер өте ақпараттылығы болуы керек.

Қажетті коэффициенттердің тізімін, яғни негізгі және міндетті болып табылатын коэффициенттерді анықтауға болады, ал қалған бөлігі қосымша ретінде танылады және қажет болған жағдайда есептеледі. Жоғарыда айтылғандай, қаржылық көрсеткіштерді есептеу барысында кәсіпорын-қарыз алушының аймақтық және салалық ерекшеліктері ескерілуі керек. Бұл үшін кәсіпорындардың бірыңғай дерекқорын өңірлік және салалық сипаттамаларға сәйкес топтарға бөліп, осы деректер базасының негізінде қаржылық көрсеткіштердің оңтайлы құнын есептеу керек. Бұл қарыз беру процесін жылдамдатуға көмектеседі және қарыз алушы кәсіпорындардың кредиттік қабілеттілігін бағалау рәсімін жеңілдетеді.

Оңтайлы қаржылық көрсеткіштерді есептеу кәсіпорындардың өздерінің ағымдағы қызметін және олардың үздіксіз мониторингін бағалауы үшін қажет. Қаржылық қатынастардың мәндері іс-шараларды дамытуда кәсіпорындарға және осы саладағы ұйымдарға қатысты салыстырмалы индикаторға нұсқау ретінде қызмет етуі мүмкін. Кәсіпорындардың қаржылық жағдайын және сенімділік, тұрақтылық және төлем қабілеттілігінің жарияланған рейтингтер жүйесін бағалау үшін саланың нормативтік көрсеткіштерінің бірыңғай базасы коммерциялық банктерге қарыз алушы кәсіпорындардың кредиттік қабілеттілігін бағалау, тәуекелдерді төмендету және несиелік портфельдің тиімділігі мен, тиісінше, несие портфелінің сапасын жоғарылату мәселесін шешуге көмектеседі.

Қорытынды

Кәсіпорындардың кредиттік қабілеттілігін талдай отырып, саланы талдау үлкен рөл атқарады. Кредиттік қабілеттілікті тиімді бағалау үшін кәсіпорынның ішкі есептілігін ғана емес, кәсіпорынның басқару сапасын да ескеретін кешенді әдісті, сондай-ақ кәсіпорында тиесілі саланың ерекшеліктерін ескеру керек.

Әдебиет:

1. Дюсембаев К.Ш. Аудит и анализ в системе управления финансами (теория и методология) – Алматы: Экономика, 2000. – 293 с.
2. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – с. 477.
3. Лаврушин О.И., Афанасьева О.И., Корниенко С.Л. Банковское дело: современная система кредитования: Учебное пособие / Под ред. О.И. Лаврушина. М.: КноРус, 2005. – с. 65.
4. Аболоцкая В.В., Аристархов А.А. Повышение эффективности оценки кредитоспособности предприятий малого бизнеса в коммерческом банке // Банковское дело. 2009. №4. – с. 102.
5. Васина Н.В. Моделирование финансового состояния сельскохозяйственных организаций при оценке их кредитоспособности: Монография. Омск: Изд-во НОУ ВПО ОмГА, 2012. – с. 49.